

Tekst jednolity

**Załącznik nr 2 do Zarządzenia
Nr 13/16 dn. 15.03.2016 r.**

Program ochrony zasobów genetycznych bydła rasy polskiej czerwonej

1. Słownik pojęć

- 1) Program ochrony – program ochrony zasobów genetycznych bydła rasy polskiej czerwonej,
- 2) Program hodowlany – Krajowy program hodowlany dla rasy polskiej czerwonej w Polsce,
- 3) Instytut – Instytut Zootechniki - Państwowy Instytut Badawczy, podmiot upoważniony Rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi do koordynacji lub realizacji programów ochrony zasobów genetycznych zwierząt,
- 3) Polska Federacja Hodowców Bydła i Producentów Mleka – podmiot prowadzący księgę hodowlaną dla rasy polskiej czerwonej oraz ocenę wartości użytkowej,
- 5) Grupa Robocza – Grupa Robocza ds. ochrony zasobów genetycznych bydła powołaną zarządzeniem Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB nr 7/15 z dnia 23.03.2015 r.

2. Historia rasy

Bydło polskie czerwone wywodzi się od małego dzikiego bydła brachycerycznego (krótkorogiego), żyjącego we wschodniej części Europy Środkowej. Rozprzestrzenianie się bydła o umaszczeniu czerwonym, z różnymi odcieniami tej barwy na tereny polskie można wiązać z ruchami ludnościowymi, jakie miały miejsce na początku XVI wieku. W 1894 r. powstało pierwsze Towarzystwo Hodowców Bydła Czerwonego Polskiego w Galicji Zachodniej, gdyż na tych terenach bydło to występowało i występuje do dziś najliczniej. Datę tę uważa się za rozpoczęcie trwającej nieprzerwanie do dziś, systematycznej pracy hodowlanej dla tej rasy. Rok później powstał Związek Hodowców Bydła Czerwonego, który rozpoczął prowadzenie ksiąg rodowych dla krów i buhajów, organizował wystawy, pokazy oraz aukcje krów i buhajów. Głównym celem Związku było propagowanie hodowli wartościowego, rodzimego bydła w czystości rasy. W 1901 r. prof. Adametz opisał po raz pierwszy rasę polską czerwoną i twierdził, że bydło to należy hodować w czystości rasy, a poprawę wydajności bądź wyglądu uzyskiwać jedynie na drodze selekcji. W 1906 r. wprowadzono urzędową ocenę młecznosci krów, natomiast w 1913 r. wydano księgę rodowodową tej rasy. W latach 1906–1913 średnia wydajność krów polskich czerwonych wahała się w granicach 1 888–3 349 kg mleka.

Na początku lat 30. XX wieku rekordzistki tej rasy dawały ponad 7 000 kg mleka o zawartości tłuszczu około 4,0%. W 1934 r. ustawa hodowlana wymienia rasę polską czerwoną, jako jedną z trzech ras bydła i wyznacza dla jej hodowli 3/5 terenu ówczesnej

Polski. Wprowadza również nakaz obowiązkowej licencji buhajów rasy polskiej czerwonej. Należy także wspomnieć, o wymianie buhajów rozplodowych pomiędzy poszczególnymi regionami hodowlanymi. W Małopolsce, gdzie najliczniej występowało bydło rasy polskiej czerwonej, produkowano rozplodniki dla pozostałych rejonów hodowlanych, a korzystano zazwyczaj z buhajów podlaskich. Praktyka ta w oczywisty sposób unifikowała bydło RP na terenie kraju.

Obie Wojny Światowe dokonały wielu zniszczeń i bardzo spowolniły postęp hodowlany w Polsce. Straty w hodowli bydła czerwonego po II Wojnie wynikały również z ograniczenia terytorialnego Polski. Bydło czerwone występowało bardzo licznie na Litwie, Białorusi, Ukrainie i Polesiu, a tereny te po zakończeniu działań wojennych zostały poza granicami naszego kraju. W granicach Polski bydło polskie czerwone przetrwało przede wszystkim w małych, chłopskich gospodarstwach i na podstawie tych zwierząt odrodziła się hodowla powojenna, która prowadzona była w 8 Ośrodkach Hodowli Bydła Rasy Polskiej Czerwonej: dla odmiany podgórskiej w ośrodkach podhalańskim, beskidzkim i świętokrzyskim; dla odmiany dolinowej w ośrodkach mazowieckim i lubelskim; dla odmiany śląskiej w ośrodkach cieszyńskim i lublinieckim a dla odmiany rawickiej w ośrodku rawickim. W latach 50. ubiegłego stulecia przyjęto dla krowy rasy polskiej czerwonej następujące pożądane parametry: typ użytkowo mięsno-mleczny, masa ciała ok. 500 kg, wydajność roczna 3 500-4 000 kg mleka o zawartości tłuszczu około 4,0%. Nacisk hodowlany był położony na zachowanie mocnej budowy, dobrej odporności na choroby i utrzymaniu długowieczności. Powyższe wymagania można było osiągnąć poprzez poprawę warunków utrzymania i żywienia oraz na drodze selekcji i odpowiedniego doboru buhajów.

Rozwijająca się w kraju produkcja młodego żywca wołowego i dobra koniunktura eksportowa spowodowała masowe odchodzenie od hodowli bydła czerwonego. Niemal cała hodowla wielkostadna likwidowała obory krów tej rasy, wprowadzając bydło czarno-białe i czerwono-białe. W roku 1969 władze administracyjne kierujące hodowlą zdecydowały o przeznaczeniu większości obszarów zasiedlonych przez polskie bydło czerwone pod hodowlę rasy czarno-białej i czerwono-białej. Oznaczało to kres pracy hodowlanej nad bydlęm polskim czerwonym w sektorze państwowym i indywidualnym. W 1973 r. wprowadzono rejonizację rasy polskiej czerwonej i ograniczono jej hodowlę jedynie do 3 powiatów ówczesnego woj. krakowskiego. Wówczas hodowcy z Małopolski zakupili 100 krów matek buhajów spoza rejonu, co umożliwiło wyprowadzenie nowych, cennych linii buhajów i zapewniło zachowanie różnorodności genetycznej w tej, już wtedy nielicznej, populacji zarodowej.

Pod koniec lat 60. XX wieku, było w Polsce około 2 mln sztuk bydła czerwonego, co stanowiło 18% pogłowia. W tych też latach rozpoczęto doskonalenie rasy polskiej czerwonej innymi rasami. Miały one poprawić tak wydajność mleczną, jak i opasową oraz znacznie poprawić budowę wymienia dostosowując je do doju mechanicznego. Efekty tych działań były różne, jednak ostatecznie za najlepszy komponent do krzyżowań z krowami czerwonymi uznano buhaje rasy Angler i stosowano je na szeroką skalę.

Coraz bardziej rozpowszechniona stawała się również hodowla wysokowydajnych krów rasy holsztyńsko-fryzyjskiej, co doprowadziło do wprowadzenia w 1973 r. zarządzenia Ministerstwa Rolnictwa dotyczącego rejonizacji hodowli bydła. Zarządzenie to ograniczyło hodowlę bydła polskiego czerwonego do trzech powiatów podgórskich obecnego woj.

małopolskiego i wystarczyło aby po jego zniesieniu, liczebność krów rasy polskiej czerwonej z ponad miliona sztuk spadła do niespełna 200 tys. sztuk. Na szczęście w odpowiednim momencie Ministerstwo Rolnictwa uznało część powiatów nowosądeckiego, nowotarskiego i limanowskiego za rejon zachowawczy rodzimej rasy czerwonej. Objęto nim ok. 55 tys. krów, a rolnicy utrzymujący wyłącznie tą rasę otrzymali dotację równoważną 1 000 litrów mleka do sztuki rocznie, mieli też zapewnione bezpłatne usługi inseminacyjne (lub krycie naturalne) oraz bezpłatną ocenę użytkowości. W 1981 r. zniesiono rejonizację dla ras bydła likwidując również rejon hodowli zachowawczej bydła polskiego czerwonego wraz ze zniesieniem wszelkiej formy pomocy dla hodowców tej rasy. Spowodowało to kolejny spadek liczebności populacji bydła polskiego czerwonego. Silniejsze okazało się wypieranie jej przez rasy o wyższej wydajności oraz krzyżowanie uszlachetniające z importowanym bydlęciem czerwonym, głównie rasy Angler.

Dzięki zaangażowaniu ludzi, którym zależało na ocaleniu rodzimej rasy czerwonej podjęto działania zmierzające do stworzenia rezerwy genetycznej tej rasy i zachowania dotychczasowego genotypu. Od 1994 r. Małopolskie Towarzystwo Hodowców Bydła zwracało się kilkakrotnie do Ministerstwa Rolnictwa o zaakceptowanie i rozpoczęcie realizacji programu ochrony zasobów genetycznych bydła polskiego czerwonego, który zaczął działać od 1999 r. W opracowanie programu i wybór krów zaangażowani byli tak pracownicy naukowcy Instytutu Zootechniki, jak i pracownicy terenowi z Okręgowych Stacji Hodowli Zwierząt.

3. Uzasadnienie konieczności ochrony

Bydło polskie czerwone jest jedną z nielicznych autochtonicznych ras europejskiego bydła czerwonego. Odznacza się ono właściwościami cechującymi populacje autochtoniczne, takimi jak: duża odporność i zdrowotność, długowieczność, bardzo dobra płodność, lekkie porody, duża żywotność cieląt i łatwość ich odchowu, a także wysoka wartość biologiczna mleka. Istotne znaczenie ma też doskonale przystosowanie tego bydła do trudnych warunków środowiska, niewybredność w doborze pasz, zdolność do ograniczania wydajności umożliwiającą przetrwanie sezonowych niedoborów paszowych, jak też dość szybkie regenerowanie utraconej kondycji. Wśród cech budowy należy wyróżnić silne nogi i twarde, mocne racice. Cechy te powodują, że bydło tej rasy jest dobrze przystosowane do podgórszych i górskich warunków bytowania i produkcji. Ponadto wyróżnia się ważnymi jakościowo cechami mleka: wysoką zawartością białka, tłuszczu i suchej masy, wysoką wartością biologiczną oraz dużą przydatnością do celów serowarskich. Również mięso jest wysokiej jakości i o prozdrowotnych właściwościach.

W strukturze rolnej drobnych gospodarstw położonych na obszarach, gdzie naturalne warunki nie sprzyjają intensywnemu systemowi produkcji rolnej, bydło polskie czerwone, dostarczające produktów wysokiej jakości oraz charakteryzujące się określonymi cechami zdrowotnymi i przystosowawczymi, może wpłynąć na poprawę efektywności ekonomicznej gospodarstw rodzinnych. W tych bowiem warunkach rasy intensywne nie mogą wykazać swych dużych walorów użytkowych, a tym samym nie zapewniają lepszej opłacalności produkcji.

Wartościowe cechy bydła polskiego czerwonego są związane z założeniami genetycznymi ich protoplastów i stanowią, między innymi, o dużej wartości tego bydła dla zachowania bioróżnorodności gatunku. Konieczność ochrony zasobów genetycznych tej rodzimej rasy wynika również z jej wartości dla narodowej kultury rolniczej, stanowi ona cenny materiał dla rolnictwa ekologicznego, nie tylko w znaczeniu biologicznym, ale także krajobrazowym i etnograficznym.

Liczebność populacji bydła polskiego czerwonego objętego oceną użytkowości mlecznej w 2001 r. wynosiła blisko 1000 krów, z czego tylko niewielka część utrzymywana była w stadach zachowawczych. Tak niska liczebność populacji spowodowała, że ta cenna rodzima rasa bydła była nadal zagrożona wyginięciem.

4. Cele programu

Celem programu ochrony zasobów genetycznych jest utrzymanie populacji krów rasy polskiej czerwonej o dwukierunkowym typie użytkowania przydatnej do hodowli w gospodarstwach rodzinnych w warunkach zrównoważonego rolnictwa oraz stabilizacja cech fenotypowych i genetycznych dawnego bydła czerwonego w typie użytkowości mięsno-mlecznej.

Prace hodowlane prowadzone są w kierunku zachowania typowych cech funkcjonalnych tego bydła, takich jak: duża odporność i zdrowotność, dobra płodność, lekkie porody, duża żywotność cieląt i łatwość ich odchowu. Cały czas należy zwracać uwagę na poprawę budowy wymienia i użytkowość mleczną, przy zachowaniu wysokiej wartości biologicznej mleka oraz przy zachowaniu cech umięśnienia charakterystycznych dla bydła polskiego czerwonego.

5. Historia realizacji programu

Małopolskie Towarzystwo Hodowców Bydła podjęło w 1994 r. starania o utworzenie programu ochrony bydła rasy polskiej czerwonej. Jednak dopiero w 1999 r. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi stworzyło prawno-finansowe możliwości objęcia ochroną najstarszej polskiej rasy. Przez pierwsze lata działania programu ochrony dofinansowanie odbywało się na mocy corocznie publikowanego rozporządzenia Ministra Rolnictwa, w którym limitowana była liczba krów oraz roczna stawka dotacji. W latach 1999–2001 Programem zarządzało Krajowe Centrum Hodowli Zwierząt w Warszawie, a od 2002 r. za realizację programów ochrony zwierząt gospodarskich odpowiedzialny jest Instytut Zootechniki - Państwowy Instytut Badawczy w Krakowie.

W pierwszych latach programu ochrony główne kryterium wyboru stanowiła ocena fenotypu, wsparta analizą rodowodu, jeśli był dostępny. Dlatego znaczną część stanowiły sztuki bez znanego pochodzenia jak i również krowy o stosunkowo wysokim historycznym udziale innych ras czerwonych europejskich. W pierwszym roku realizacji Programu populację chronioną stanowiło 150 krów w 16 gospodarstwach. W kolejnych latach systematycznie rosła liczba krów i stad kwalifikowanych do programu. Dla górali, którzy utrzymywali najwięcej tego bydła z „dziada pradziada” najtrudniej było pokonać barierę minimum 4 krów, aby wejść do programu ochrony. Uczestnictwo w programie zapewniało

hodowcom rekompensatę finansową, wypłacaną do każdej sztuki przyjętej do programu ochrony. Wypłacane hodowcom rekompensaty z tytułu utrzymywania bydła lokalnego charakteryzującego się niższą wydajnością (średnio za laktację niespełna 4000 kg mleka) przyczyniło się niewątpliwie nie tylko do wzrostu liczby nowych stad, ale również do powiększania stad już istniejących.

Dopuszczalny udział genotypu innych europejskich ras czerwonych na poziomie nie wyższym niż 49,9% ma znaczenie historyczne. Dolew ten pochodzi z lat 50., 60., 70. i 80. XX wieku, co można stwierdzić na podstawie skrupulatnie prowadzonej dokumentacji hodowlanej. Od początku realizacji programu ochrony nie prowadzono doskonalenia populacji w oparciu o genotypy współczesnych europejskich ras czerwonych.

Wprowadzenie Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004–2006 oraz na lata 2007-2013 przyczyniło się do gwałtownego wzrostu liczby stad i zwierząt objętych programem. Spowodowane to było podniesieniem kwoty rekompensaty, co poprawiło opłacalność utrzymania tej rasy, która w porównaniu do rasy holsztyńsko-fryzyjskiej daje średnio o połowę mniej mleka za laktację

Tabela 1. Zestawienie liczby stad i krów zakwalifikowanych do programu oraz wstępnie zakwalifikowanych jałówek cielnych.

rok	Liczba stad w programie	Liczba krów (+ jałówki cielne) w programie
1999	16	150
2000	34	280
2001	37	300
2002	53	370
2003	58	427
2004	66	462+17
2005	123	758+67
2006	127	862+109
2007	141	993+182
2008	197	1367+171
2009	255	1760+139
2010	273	1993+268
2011	283	2122+293
2012	290	2321+264

2013	277	2389+321
2014	255	2288+297
2015	256	2388+350

6. Wzorzec rasy polskiej czerwonej:

1. **wysokość w krzyżu:** optymalny wzrost pierwiastki 128-132 cm, krowy dorosłej 131-136 cm, buhaja dorosłego 133-142 cm.
2. **sylwetka:** kształt ciała zbliżony do prostokąta.
3. **umięśnienie:** profile mięśni dobrze zaznaczone, o cechach charakterystycznych dla rasy polskiej czerwonej.
4. **głowa i szyja:** głowa delikatna, szyja długa bez wyraźnego fałdu na podgardlu.
5. **barki:** płasko umięśnione, dobrze przylegające łopatki, wyrostki grzbietowe kręgosłupa lekko wystające ponad łopatki.
6. **klatka piersiowa:** dobrze wysklepiona, nieco szersza w części tylnej, żebra płaskie, ukośnie i szeroko rozstawione, połączone łagodnie z łopatkami.
7. **brzuch:** głęboki i pojemny.
8. **grzbiet:** prosty i mocny, prosta i szeroka partia lędźwiowa, umięśnienie płaskie lub lekko wypukłe.
9. **zad:** lekko nachylony, długi, szeroki, płasko umięśniony, nisko osadzona nasada ogona.
10. **nogi:** silne, prawidłowo zbudowane i ustawione, o silnej kości i wyrazistych stawach, lekko skątowne, wysoka piętka racicy, racica lekko rozwarta.
11. **wymię:** pojemne, zawieszenie tylne wysokie i szerokie, zawieszenie przednie wysunięte do przodu, dobrze połączone z powłokami brzuszными, o cienkiej skórze, delikatnie owłosione, z wyraźnie zaznaczonymi żyłami mlecznymi, równomiernie rozwiniętymi ćwiartkami, strzyki centralnie rozmieszczone na ćwiartkach, pionowo ustawione, cylindryczne; wymię czyste bez dodatkowych strzyków i przystrzyków.
12. **wygląd ogólny:** harmonijna, proporcjonalna, szlachetna budowa, skóra cienka, wyraźnie rysujący się kościec, umięśnienie właściwe dla rasy, temperament żywy, u buhajów budowa wykazująca wyraźne cechy męskie, wigor, siłę; skóra cienka, profile mięśni dobrze zaznaczone, drugorzędne cechy płciowe wyraźnie zaznaczone.
13. **umaszczenie:** jednolite, od jasnoczerwonego poprzez wiśniowy aż do brunatnego, dopuszczalne niewielkie jasne lub białe odmastki na brzuchu lub wymieniu; ciemne racice i nozdrza, dopuszczalna jasna śluzawica, jasne rogi z ciemnymi końcami.
14. **średnia wydajność mleczna** populacji chronionej powinna utrzymywać się na poziomie 3,5 – 4,5 tys. za laktację, przy zawartości tłuszczu ponad 4,0%, i białka ok. 3,5% .

7. Zakres prowadzenia oceny wartości użytkowej zwierząt niezbędny dla realizacji programu

7.1. Ocenie wartości użytkowej krów rasy polskiej czerwonej typu użytkowego mięsno-mlecznego w zakresie cech produkcji mleka podlegają krowy, które rozpoczęły pierwszą lub pierwszą znaną laktację. Ocena prowadzona jest przez upoważniony podmiot (PFHBiPM) zgodnie z obowiązującymi przepisami i obejmuje:

- 1) użytkowość mleczną,
- 2) użytkowość rozplodową,
- 3) ocenę typu i budowy z uwzględnieniem umięśnienia – dokonywaną na 20-25% pierwiastek, tak aby po każdym ojcu była porównywalna liczba córek,
- 4) ocenę cech funkcjonalnych.

Wyniki oceny gromadzone są w systemie teleinformatycznym SYMLEK.

7.2. Ocena wartości użytkowej krów rasy polskiej czerwonej typu użytkowego mięsno-mlecznego w zakresie cech produkcji mięsa w stadach objętych programem ochrony prowadzona będzie zgodnie z metodyką zatwierdzoną przez Grupę Roboczą po określeniu podmiotu upoważnionego do przeprowadzenia takiej oceny.

7.3. Wybrany przez Hodowcę zakres oceny użytkowej w danym stadzie nie będzie mógł ulec zmianie przez cały okres realizacji programu ochrony.

8. Określenie wielkości populacji biorącej udział w programie

Wielkość populacji biorącej udział w programie określono w Tabeli 1. w punkcie 5.

9. Zasady wyboru i kwalifikacji zwierząt do programu ochrony

9.1. Zasady wyboru i kwalifikacji krów do programu ochrony

9.1.1. Do programu ochrony są kwalifikowane krowy rasy polskiej czerwonej wyłącznie hodowli krajowej, urodzone w Polsce, które poddane są ocenie wartości użytkowej prowadzonej zgodnie z obowiązującymi przepisami i spełniają poniższe warunki:

- 1) posiadają umaszczenie charakterystyczne dla rasy oraz spełniają wymogi wzorca rasowego (pkt.6),
- 2) są oznakowane zgodnie z przepisami Ustawy o systemie identyfikacji i rejestracji zwierząt,
- 3) są wpisane do księgi hodowlanej rasy polskiej czerwonej,
- 4) pochodzą po ojcu zakwalifikowanym do Programu ochrony,
- 5) pod względem rodowodowym spełniają warunki określone w pkt.10.1.

9.1.2. Kwalifikacji matek buhajów dokonuje Koordynator programu ochrony z ramienia Instytutu Zootechniki PIB na podstawie listy krów wytypowanych przez prowadzącego księgi po uzyskaniu pozytywnej opinii Grupy Roboczej. Podstawą wyboru jest analiza rodowodu, wyniki oceny typu i budowy z uwzględnieniem umięśnienia oraz wartość użytkowa i wartość hodowlana (jeśli jest oszacowana). Pochodzenie wytypowanych matek potwierdzone jest badaniem DNA lub innych markerów genetycznych dokonanych przez uprawnione laboratorium. Wyniki badań są podawane w dokumentacji hodowlanej.

9.2. Zasady wyboru i kwalifikacji buhajów do programu ochrony

9.2.1. W programie ochrony użytkowane są buhaje rasy polskiej czerwonej wyłącznie hodowli krajowej oraz spełniające poniższe warunki:

- 1) posiadają umaszczenie charakterystyczne dla rasy oraz spełniają wymogi wzorca rasowego (pkt.6),
- 2) są oznakowane zgodnie z przepisami Ustawy o systemie identyfikacji i rejestracji zwierząt,
- 3) są wpisane do księgi hodowlanej rasy polskiej czerwonej,
- 4) w ocenie typu i budowy uzyskały ocenę minimum dobrą,
- 5) pochodzą po rodzicach zakwalifikowanych do programu ochrony,
- 6) mają potwierdzone pochodzenie badaniem DNA lub innych markerów genetycznych dokonane przez uprawnione laboratorium,
- 7) pod względem rodowodowym spełniają warunki określone w pkt.10.1.

9.2.2. W stadach objętych programem dopuszcza się stosowanie buhajów do krycia naturalnego po uzyskaniu przez nie wpisu do księgi i zgłoszeniu na piśmie przez podmiot prowadzący księgę do Instytutu Zootechniki PIB (wraz z kopią dokumentów: zaświadczeniem potwierdzającym wpis do księgi i/lub świadectwem rodowodowym oraz wnioskiem hodowcy). Instytut na piśmie wyraża zgodę na używanie konkretnego buhaja w danym stadzie. Hodowca zobowiązany jest do poinformowania na piśmie koordynatora o wycofaniu z hodowli lub sprzedaży do innego stada buhaja, który uzyskał zgodę Instytutu. Zgoda Instytutu na użytkowanie buhaja obowiązuje tylko w stadzie hodowcy, który o nią wystąpił. Zaleca się, aby każdy buhaj był używany w jednym stadzie maksimum przez dwa lata, tak aby nie doszło do krycia w pokrewieństwie.

9.2.3. Kwalifikacji buhajów do rozrodu dokonuje Koordynator programu ochrony z ramienia Instytutu Zootechniki PIB na podstawie listy buhajów wytypowanych przez prowadzącego księgę po uzyskaniu pozytywnej opinii Grupy Roboczej.

10. Metody hodowlane

Podstawowym celem programu ochrony zasobów genetycznych bydła rasy polskiej czerwonej jest utrzymanie zmienności genetycznej i stabilizacja cech fenotypowych oraz funkcjonalnych. Prace hodowlane w populacji zachowawczej prowadzone są w oparciu o ocenę rodowodu, eksterieru, wartości użytkowej oraz hodowlanej (jeśli jest oszacowana).

10.1. Ocena rodowodu uwzględnia następujące wymagania:

- pochodzenie po rodzicach, dziadkach i pradziadkach urodzonych w Polsce i wpisanych do księgi rasy polskiej czerwonej,
- przy analizie rodowodu za czynnik dyskwalifikujący uznaje się posiadanie po roku 1990 przodka o udziale powyżej 50% RE (biorąc pod uwagę dolew krwi europejskiego bydła czerwonego dokonany w latach 1950-1990 tzw. „dolew historyczny”)
- udział krwi rasy polskiej czerwonej (RP) był jak najwyższy.

Po roku 2020 wszystkie buhaje kwalifikowane do programu ochrony powinny mieć minimum 75% rasy polskiej czerwonej (RP).

10.2. Ocena wartości użytkowej prowadzona jest przez podmiot upoważniony przez Ministra Rolnictwa zgodnie z przyjętą metodyką.

10.3. Ocena wartości hodowlanej prowadzona jest przez Instytut Zootechniki PIB dla całej populacji bydła polskiego czerwonego wpisanego do ksiąg zgodnie z opracowaną metodyką.

10.4. Na podstawie wyników oceny wartości użytkowej i hodowlanej (jeśli jest oszacowana), a także analizy rodowodu, oceny typu i budowy dokonuje się wyboru zwierząt:

- na matki buhajów,
- na ojców buhajów.

10.5. Przy podejmowaniu decyzji o kojarzeniach indywidualnych:

- bierze się pod uwagę spokrewnienie kojarzonych zwierząt przestrzegając zasady braku wspólnych przodków w pokoleniu rodziców, dziadków i pradziadków, a
- dla typowanych par rodzicielskich kolejnego pokolenia buhajów nie dopuszcza się spokrewnienia wyższego niż 6,25%.

Lista buhajów zakwalifikowanych do krycia krów objętych programem ochrony dostępna jest na stronie internetowej Instytutu oraz na stronie internetowej podmiotu prowadzącego księgę.

Wybierając buhaja hodowca musi brać pod uwagę wszystkie warunki programu, gdyż ponosi pełną odpowiedzialność za kojarzenia w swoim stadzie. Opracowywane dla każdego stada plany kojarzeń należy traktować jako narzędzie pomocnicze.

11. Sposób wykorzystania materiału biologicznego

Nasienie buhajów w ilości niezbędnej do realizacji programu oraz do utworzenia rezerwy genetycznej jest pobierane, przechowywane i rozprowadzane przez podmioty prowadzące działalność w zakresie pozyskiwania, konfekcjonowania, przechowywania i dostarczania nasienia, zgodnie z obowiązującymi przepisami, w uzgodnieniu z Instytutem Zootechniki PIB oraz prowadzącym księgę.

Zgromadzone w Banku Materiałów Biologicznych Instytutu Zootechniki w Balicach zarodki stanowią rezerwową pulę genów w przypadku wystąpienia braku żywych zwierząt o pożądanym genotypie. Zarodki będą mogły być udostępniane po pozytywnym zaopiniowaniu przez Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych bydła.

Dopuszcza się użycie nasienia buhajów rasy polskiej czerwonej do unasienniania krów tej rasy w stadach nie objętych programem, pod warunkiem, że nie wpłynie to na prawidłowość rozrodu w populacji chronionej.

12. Zakres kriokonserwacji materiału biologicznego

Od każdego buhaja zakwalifikowanego do udziału w programie ochrony jest pobierane i zamrażane minimum 200 porcji nasienia stanowiącego rezerwę genetyczną oraz odpowiednia ilość porcji nasienia niezbędna do realizacji programu ochrony i do udostępnienia poza program. Nie dotyczy to buhajów zakwalifikowanych do krycia naturalnego.

W miarę możliwości od wybitnych krów wytypowanych przez prowadzącego księgę będą pobierane i zamrażane komórki jajowe i zarodki. Materiał biologiczny stanowiący rezerwową pulę genów deponowany jest w Krajowym Banku Materiału Biologicznego Instytutu Zootechniki PIB w Balicach.

13. Podstawy organizacyjne

Optymalny wiek krycia jałówek to 14-16 miesięcy ich życia. Nie dopuszcza się krycia jałówek przed 13 miesiącem życia. W przypadku zgłoszenia do programu pierwiastki, której wycielenie zakończyło się poronieniem wymagane jest dostarczenie świadectwa krycia, z którego była ta ciąża.

W przypadku zgłoszenia do programu sztuki, która po raz pierwszy wycieliła się po 36 miesiącu życia wymagane jest pisemne uzasadnienie tak późnego wycielenia. W przypadku zgłaszania do programu potomstwa z takiego wycielenia wymagane są badania DNA potwierdzające pochodzenie.

Wstępnej kwalifikacji do udziału w programie podlegają również jałówki cielne i pozostała młodzież żeńska, przeznaczone na remont stada. Jałówki, które uzyskają wstępną kwalifikację będą mogły wejść do programu po wycieleniu i objęciu oceną wartości użytkowej w miejsce zwierząt wybrakowanych lub na rozbudowę stada.

Liczebność stada zgłaszanego do programu ochrony nie może być mniejsza niż 4 krowy i większa niż 100 sztuk. W szczególnych przypadkach, gdy liczebność jest niższa niż wymagana, koordynator na prośbę hodowcy wydaje pisemną decyzję o wstrzymaniu rozwiązania umowy do czasu uzupełnienia liczebności stada.

Ostatecznej kwalifikacji nowych stad i zwierząt, zgodnie z obowiązującą procedurą, dokonuje koordynator IZ PIB na podstawie wniosku hodowcy, po zaopiniowaniu przez Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych bydła. Kwalifikacji stad i sztuk kontynuujących uczestnictwo w programie dokonuje koordynator zgodnie z obowiązującą procedurą. W sytuacjach spornych decyzję o kwalifikacji zwierząt do programu ochrony podejmuje Grupa Robocza na wniosek koordynatora.

Wykazy krów zakwalifikowanych do udziału w programie są przekazywane do prowadzącego księgę, podmiotu upoważnionego do prowadzenia oceny wartości użytkowej bydła oraz do stacji unasienniania.

14. Program realizowany jest wspólnie przez:

1. Hodowcę - właściciela stada bydła polskiego czerwonego,
2. Polską Federację Hodowców Bydła i Producentów Mleka podmiot prowadzący księgę hodowlaną oraz ocenę wartości użytkowej.
3. Instytut Zootechniki - Państwowy Instytut Badawczy koordynujący działania w zakresie ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich.
4. Podmioty prowadzące działalność w zakresie pozyskiwania, konfekcjonowania, przechowywania i dostarczania nasienia.

Zasady wzajemnej współpracy pomiędzy PFHBiPM a Instytutem określa porozumienie.

Uczestnictwo hodowcy w programie jest dobrowolne. Zasady uczestnictwa określa umowa zawarta pomiędzy hodowcą - właścicielem stada, a Instytutem Zootechniki PIB, który koordynuje program ochrony zasobów genetycznych. Niniejszy program ochrony jest integralną częścią umowy, których postanowień hodowca zobowiązuje się bezwzględnie przestrzegać.

W przypadku naruszenia zasad zawartych w programie ochrony, w tym również używania w rozrodzie buhaja niedopuszczonego do udziału w programie, koordynator udziela pisemnego upomnienia hodowcy, natomiast w przypadku rażącego naruszenia zasad, rozwiązuje umowę z hodowcą w trybie natychmiastowym. Hodowcy przysługuje odwołanie w terminie 14 dni od dnia otrzymania decyzji.

W celu rozwoju hodowli bydła polskiego czerwonego realizatorzy programu prowadzić będą działania w kierunku promocji unikalnych walorów tego bydła (np. produkcja specyficznych wyrobów mleczarskich), a także propagowania jego chowu, przede wszystkim w gospodarstwach ekologicznych i agroturystycznych oraz na obszarach chronionego krajobrazu, gdzie mamy do czynienia z rozwojem turystyki.

15. Nadzór nad realizacją oraz ocena efektywności działania programu

Nadzór merytoryczny nad realizacją programu ochrony sprawuje Grupa Robocza ds. ochrony zasobów genetycznych bydła powoływana i działająca przy Instytucie Zootechniki PIB, która przeprowadza okresową (co roczną) ocenę efektywności programu w odniesieniu do zwiększenia i utrzymania liczebności populacji oraz opiniuje przedstawiane przez prowadzącego księgi listy matek buhajów oraz buhajów przeznaczonych do rozrodu w stadach objętych programem.

Zwierzęta, które zostały zakwalifikowane do programu ochrony przed wejściem w życie zarządzenia Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB nr 13/2016 w dalszym ciągu objęte są ochroną, natomiast hodowców obowiązuje przestrzeganie Programu ochrony zasobów genetycznych niniejszej treści.

Opracowanie programu:

Dr inż. Anna Majewska

Mgr Piotr Kowol

Dr inż. Ewa Sosin-Bzducha

Program jest modyfikacją programu z 2003 roku, który został pozytywnie zaopiniowany przez Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych bydła działającą przy Instytucie Zootechniki PIB oraz przyjęty przez Radę Naukową IZ PIB na posiedzeniu w dniu 10 grudnia 2003 roku. Późniejsze zmiany związane z wdrażaniem programów rolnośrodowiskowych zostały przyjęte przez Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych bydła działającą przy Instytucie Zootechniki oraz przyjęte przez Radę Naukową IZ PIB. Kolejne zmiany zostały przyjęte przez Grupę Roboczą w dniach 16 stycznia i 9 grudnia 2009 r. oraz 16 czerwca 2010 r. oraz zaakceptowane przez Radę Naukową IZ PIB na posiedzeniach w dniach 22 kwietnia 2009 r. oraz 24 listopada 2010 r. oraz 18 marca 2011 r.

Aktualnie wprowadzane zmiany zostały przyjęte przez Grupę Roboczą w dniach 11 lutego 2014 r., 16 lutego 2015 r. oraz 4 lutego 2016 r.

**Wprowadzono zarządzeniem
Dyrektora Instytutu Zootechniki
Państwowego Instytutu Badawczego
Nr 13/16 z dnia 15.03.2016 r.**

Literatura:

1. Adametz L., (1901); Studien über das Polnische Rotvieh; Wiedeń, 1901
2. Brzóska F.; (1970); Próba oceny wartości użytkowej bydła czerwonego polskiego w powiecie żywieckim na tle warunków środowiska; Biul. Reg. ZUP; Hodowla i chów bydła; (Dział XI); Nr 1; WSR; Kraków
3. Czaja H.; (1993); Bydło polskie czerwone – wielowiekowa historia bez “happy endu”; Przeg. Hod.; nr 10/91; s. 5 – 8.
4. Czaja H., Trela J.; (1994); Jak powstała populacja bydła polskiego czerwonego; Prace nad zachowaniem rzadkich ras zwierząt gospodarskich; Mat. Symp. 17–19 maja; Balice, s. 56-57
5. Felenczak A., Ormian M., Szarek J., Adamczyk K.; (1997). Związek pomiędzy polimorfizmem białek mleka a składem i właściwościami mleka krów rasy polskiej czerwonej. Probl. Zag. Ziem Górskich, z. 43, PAN, s. 191-195.
6. Felenczak A., Szarek J., Gil Z. (1998) Skład i właściwości mleka krów rasy polskiej czerwonej. Zesz. Nauk. AR, Kraków, z. 53, s. 185 – 187.
7. Felenczak A., Szarek J.; (1995) Region nowosądecki kolebką bydła polskiego czerwonego; Wiadomości Ziem Górskich; Polskie Towarzystwo Rozwoju Ziem Górskich; z. 1 (5), s. 13 – 17.
8. Gądek M.; (1998). Miejsce rasy polskiej czerwonej w hodowli bydła w Polsce południowej, Biul. Inf. XXXVI, 1 (216), IZ Kraków, 15-22.
9. Krasicka M., (1976). Z dziejów badań nad bydlęciem czerwonym polskim w Galicji na przełomie XIX i XX wieku. Zesz. Nauk. AR w Krakowie, S. Historia Rolnictwa, z. 3, Nr 117, 1976, s. 103-114.
10. Nahlik K., Romer J., Żukowski K.; (1984); Chów i hodowla polskiego bydła czerwonego i perspektywy rozwoju, Biul. Inf. XXII, 1 (140), IZ Kraków s. 3-18
11. Szarek J., Felenczak A., Czaja H.; (1993); Stan hodowli polskiego bydła czerwonego (pc) i jej perspektywy; Problemy Zagospodarowania Ziem Górskich, PAN; z. 36; s. 35-43
12. Trela J., Kucharczyk R., Choroszy B., Czaja H.; (1994); Doskonalenie bydła rasy polskiej czerwonej; Mat. Symp. Międzynar, Balice, s. 70.
13. Wężyk S.; (1987); Programmes for Preservation of Livestock Breeds in Eastern Europe; FAO Anim. Prod. and Health Paper; Roma; 80; p. 127 – 134.
14. Żukowski K., Nahlik K.; (1989); Rys historyczny hodowli bydła czerwonego ze szczególnym uwzględnieniem Polski południowej (mszp.), AR Kraków.
15. Program hodowli bydła i produkcji bydlęcej do roku 2000., MRLiGŻ. Warszawa, 1987, s. 32.
16. Program hodowlany dla rejonu zachowawczego polskiego bydła czerwonego; Pr. zb. pod kier. Żukowskiego K.; ss. 21; Depart. Prod. Zwierz. Min. Roln.; Warszawa 1976